

JOSIP VRANA

(25. veljače 1903 - 7. studenoga 1991)

U Zagrebu je u 89. godini preminuo ugledni paleoslavist Josip Vrana poznat po istraživanjima postanka i redakcija staroslavenskoga prijevoda evanđelja.

Rodio se u Letičanima kod Bjelovara u seljačkoj obitelji, koja je onamo doselila iz Češke. Klasičnu gimnaziju završio je u Zagrebu, gdje je šk. god. 1923./24. na Filozofskom fakultetu upisao studij XV. grupe predmeta: Historija južnoslavenske književnosti kao prvi stručni predmet (razdio A); Hrvatski jezik sa staroslavenskim kao drugi stručni predmet (razdio B); Narodna historija, češki jezik i francuski jezik kao pomoćni predmet (razdio C). Studij je završio šk. god. 1927./28. Diploma mu je podijeljena 16. veljače 1929. godine. Poslije završenoga studija proveo je dvije godine na specijalizaciji na Karlovu sveučilištu u Pragu kao redovan slušatelj šk. god. 1928./29. i 1929./30. Doktorat filoloških nauka stekao je 9. srpnja 1955. godine na Sveučilištu u Zagrebu na osnovi obranjene disertacije *Geneza Miroslavljeva evanđelja*.

Službovao je kao srednjoškolski profesor na gimnazijama u Bjelovaru (1929-1935), Zagrebu (1935-1946), Virovitici (1946-1947) i Krapini (1947-1955). Uz rad na školi u Zagrebu je predavao češki jezik na Filozofskom fakultetu (1936-1946) i na Visokoj ekonomsko-komercijalnoj školi (1940-1945).

Profesor Josip Vrana od 1955. godine radi na Filozofskom fakultetu u Zagrebu: 1. veljače 1955. postavljen je u zvanje lektora za češki jezik; 24. ožujka 1963. u zvanje predavača pri Katedri za slavensku filologiju i 30. lipnja 1966. promaknut je u zvanje višega predavača za slavensku filologiju i zapadnoslavenske jezike. Predavao je češki jezik i slavensku poredbenu gramatiku. U mirovinu je otišao 1970. godine.

Postanak, karakter i kasniji razvitak teksta staroslavenskoga prijevoda evanđelja - pitanja su koja su zaokupljala prof. Josipa Vranu. Stoga je svojim

istraživanjima pokušao naći odgovore na ta pitanja. Za utemeljene odgovore po njegovu mišljenju ključno mjesto imaju dulji srpski evanđelistari: *Miroslavljevo* i *Vukanovo evanđelje* i hrvatskoglagoljski *Omišaljski evanđelistar* — *Miroslavljevo evanđelje* i *Vukanovo evanđelje* zato što su najstariji južnoslavenski kodeksi prvobitnoga stsl. tipa evanđelja, a *Omišaljski evanđelistar* zato što je on neposredna moravsko-panonska transpozicija i obradba toga tipa, koja je na južnoslavenskom tlu s istočnim evanđeljima imala slabe ili nikakve dodire. Zato sva tri kodeksa Vrana uzimlje za podlogu svojim istraživanjima, koja nisu nimalo laka, jer je bilo potrebno ići u *širinu* i u *dubinu* tih i drugih kodeksa.

Miroslavljevo je evanđelje Vrana obrađivao u svojoj doktorskoj disertaciji *Geneza Miroslavljeva evanđelja* (1955), a potom u raspravi *O odnosu Miroslavljeva evanđelja prema staroslavenskim evanđelistarima i četveroevanđeljima* (1956) i napokon u knjizi: *L'Évangéliste de Miroslav. Contribution à l'étude de son origine* (1961). Vrana je proveo međusobnu komparaciju staroslavenskih evanđelistara: *Assemanijeva*, *Ostromirova* i *Savine knjige* i odnos *Miroslavljeva evanđelja* prema tim evanđelistarima kao i odnos *Miroslavljeva evanđelja* prema staroslavenskim četveroevanđeljima: *Zografskom* i *Marijinskom*. Njegova minuciozna analiza duktusa i pera kojima su se služili pisari otkrila je tri osobe u pisanju i iluminiranju *Miroslavljeva evanđelja*. Pismo prvoga i glavnoga pisara ima karakteristike latinske beneventane. Glavni je pisar bio vješt majstor. Umijeće stečeno pisanjem latinskih dokumenata znao je primijeniti na oblikovanje svečanih ćirilskih slova, a njegova ortografija karakteristična je za Hum, pogranično-prijelazno područje na kojem su se ukrštavali kulturni utjecaji Istoka i Zapada. Naslove, rubrike, drugu zbirku alelujara s posvetom knezu Miroslavu i minijaturu s tri apostola na prvoj stranici izradio je Dijak Gligorije. Gligorijevo je pisanje bez osobne ortografije. Vrana je zapazio da se Gligorije u naslovima drži predložka, a u dodanom dijelu (druga zbirka alelujara) i u kolofonu osjeća se utjecaj ruskoga predložka. Rukopis je iluminirala treća osoba iz zapadne kulturne sredine, a Gligorije je izveo samo pozlatu nekih inicijala. Glavni pisar i iluminator pokazuju vještinu stečenu u zapadnim skriptorijima. Tekstualno pak *Miroslavljevo evanđelje* čuva tradiciju najstarijih staroslavenskih evanđelistara, pa u njemu nema elemenata reforme Istočne crkve onoga doba. Iz toga je Vrana zaključio da je *Miroslavljevo evanđelje* nastalo na području nad kojim je jurisdikciju imala Zapadna crkva.

U posebnoj knjizi Vrana je priredio fototipsko izdanje *Vukanova evanđelja* (1967.). Prvi dio izdanja sadrži opširnu studiju o tekstu, paleografiji i jeziku, diferencijalni rječnik *Vukanova* i staroslavenskoga evanđelja, pogovor i registar. Drugi dio sadrži: fototipski reproduciran tekst *Vukanova evanđelja* u crno-bijeloj tehnici s kasnijim dodatkom Apostolara za mrtve; raspored i sadržaj čitanja za čitavu crkvenu godinu s blagdanima, prigodnim i jutarnjim evanđeljima i dodacima na kraju i na početku evanđelja.

U latiničkoj transliteraciji priredio je (1975.) najstariji hrvatskoglagoljski evanđelistar, koji je uzeo iz najstarijega hrvatskoglagoljskoga misala *Vatikan-skoga Borg. illir. 4.* iz početka 14. stoljeća, a naziva ga *Omišaljskim* zato što se nalazio u Omišlju na otoku Krku prije nego je poslan u Rim. U kritički aparat unio je varijante iz jedanaest najstarijih južnoslavenskih rukopisa evanđelja (bugarskih, makedonskih, srpskih i hrvatskih) uzimajući pri tom u obzir sve, pa i najsitnije varijante. Došao je do zaključka: "1) da se *Omišaljski evanđelistar* podudara sa svim tipovima staroslavenskih evanđelja, prema tome da je to tekst koji je nastao u moravsko-panonskoj epohi, kad je staroslavenski prijevod evanđelja bio jedan, iako ne posve jedinstven; 2) da u pojedinim tipovima ima doduše zajedničkih varijanata, kojima se oni razlikuju od ostalih tipova, ali da one nisu takve naravi da bi se iz njih moglo zaključiti, da su u samom početku, a i u kasnijem razvoju staroslavenskoga prijevoda evanđelja postojale posebne odvojene verzije, recenzije ili redakcije pojedinih tipova staroslavenskih evanđelja; 3) da se zbog svega toga naročito ne ističe bliža srodnost *Omišaljskoga* i duljih evanđelistara, iako se dobro opaža tamo gdje dulji evanđelistari imaju jednu, a četveroevanđelja drugu varijantu; 4) da kraći evanđelistari kao tip nemaju nekih naročitih vlastitih osobina" (str. 68). Sav raspoloživi materijal usporedio je s grčkim i latinskim tekstovima, pa drži da je na taj način uspio odrediti opći karakter staroslavenskoga prijevoda evanđelja i opću liniju njegova razvitka. Onima koji u Konstantinovu prijevodu vide savršenstvo, što su ga kasniji dotjerivači samo kvarili, a ne popravljali, Vrana odgovara da je u Konstantinovu prijevodu evanđelja, a i u kasnijim revizijama bilo nesavršenosti i nedostataka, ali i izvrsno prevedenih mjesta koja svjedoče o dobru poznavanju kako grčkoga i latinskoga, tako i staroslavenskoga jezika. Vrana ističe da je latinski utjecaj u moravsko-panonskoj epohi bio toliko jak da je vidljiv u svim sačuvanim rukopisima unatoč kasnijim revizijama prema grčkomu jeziku i tekstu. Po Vraninu mišljenju taj je utjecaj bio pozitivan jer je latinska sintaksa i frazeologija bliža slavenskoj nego grčka. Tražiti prvobitan staroslavenski prijevod u nekom određenom tipu evanđelja ili u nekom određenom kodeksu, Vrana smatra zabludom. Po njegovu mišljenju staroslavenski prijevod prisutan je u svim tipovima i u svim sačuvanim kodeksima evanđelja. Potrebno je još proučiti najstarije ruske evanđelistare i bosanska evanđelja. Zato što ruski, uglavnom dulji evanđelistari, ukoliko nisu rusificirani i grecizirani, mogu sadržavati ono što u južnoslavenskim evanđelistarima nije sačuvano. Među bosanskim evanđeljima po Vraninu mišljenju vjerojatno se nalaze hrvatska četveroevanđelja koja se na hrvatskom tlu nisu sačuvala, pa će se pomoću bosanskih evanđelja moći odrediti kasniji utjecaj četveroevanđelja na hrvatski glagoljski evanđelistar. To - po Vraninu mišljenju - neće mnogo izmijeniti opću sliku karaktera i kasnijega razvitka staroslavenskoga prijevoda evanđelja, ali će je u mnogome popuniti.

Konačna riječ o postanku staroslavenskoga prijevoda evanđelja moći će se izreći istom onda kada se materijal, obrađen kako je to učinio Vrana, usporedi

s grčkim duljim evanđelistarima 9.-12. st. Smatra da je učinjena velika pogreška što staroslavenski tekstovi već na početku nisu bili uspoređivani s grčkim duljim evanđelistarima. Istom kad se taj posao obavi moći će se pristupiti rekonstrukciji prvobitnoga staroslavenskoga prijevoda evanđelja. I sam sumnja da će do takve potpune rekonstrukcije ikada moći doći.

Staroslavenskim se evanđeljima Josip Vrana bavio još u radovima: *O tipovima, redakcijama i međusobnom odnosu staroslavenskih evanđelja. Evanđelistari* (1957.); *O tipovima, redakcijama i međusobnom odnosu staroslavenskih evanđelja. Četveroevanđelja* (1960.); *Makedonska redakcija staroslavenskih evanđelja* (1970.); *Istina o podrijetlu i postanku Vukanova evanđelja* (1970.); *O postanku ćirilskoga teksta Reimskog evanđelja* (1984.); *Leksičke varijante staroslavenskog prijevoda evanđelja i njihov odnos prema grčkom originalu* (1984.); *O odnosu Vukanova i Mstislavova evanđelja i postanku duljega evanđelistara novije redakcije* (1985.); *Postanak i evolucija teksta staroslavenskih duljih evanđelistara* (1985.); i u radu: *Evolucija leksičkih varijanata u staroslavenskom prijevodu evanđelja od kraja 10. do početka 14. stoljeća*, koji objavljujemo u ovom *Slovu*.

Vrana je i sam svjestan da svojim istraživanjima nije mogao doći do konačnoga rješenja pitanja postanka, karaktera i kasnijega razvoja staroslavenskoga prijevoda evanđelja, ali je uvjeren da je tu problematiku uspio postaviti na prave i sigurne temelje i da njegova istraživanja budući istraživači neće moći mimoći. Svjestan je da se u tako golemu poslu koji je on obavio mogla potkrasti koja pogreška u komentaru ili u citatima i nada se da će ga oni koji budu ocjenjivali njegov rad razumjeti i opravdati i pozitivno ga ocijeniti po onom što je učinio. Razumijevanju ponajviše treba preporučiti navedeni rad, koji objavljujemo u ovom *Slovu*, jer je to posljednji rad J. Vrane, predan uredništvu pred smrt, pa ga autor nije dospio dotjerati. U tom radu Vrana iznosi zaključak da u tekstu evanđelja Istočne crkve na srpskom području nije došlo do neke posebne redakcije nego da su inovacije bile samo revizija od slučaja do slučaja, dok je u tekstu evanđelja Zapadne crkve, tj. u hrvatskim glagoljskim evanđeljima došlo do temeljite redakcije prema Vulgati pri unošenju njihova teksta u noviji franjevački misal.

Vranini se zaključci u vezi s tekstovima staroslavenskoga evanđelja razlikuju od zaključaka koji su, s većom ili manjom sigurnošću, u znanosti bili prihvaćeni i po kojima je prvobitno nastao jedan tip kratkoga aprakosa, tj. da je Konstantin prije dolaska u Moravsku, već u Carigradu preveo kratki evanđelistar, a u Moravskoj je sastavio jedan tip četveroevanđelja. Pri sastavljanju četveroevanđelja upotrijebljen je gotov prijevod kratkoga evanđelistara koji je tom prilikom bio podvrgnut reviziji i redakciji, a dijelove kojih nije bilo u evanđelistaru preveli su u Moravskoj Konstantin i Metodije uz pomoć svojih moravskih učenika. Vrana pak dokazuje da je najprije sastavljen dulji evanđelistar u Morav-

skoj, a postanak četveroevangelja pomiče u kasnije razdoblje i smatra da je sastavljeno na osnovi duljeg aprakosa na bugarskom području.

U knjizi: *Peto evanđelje. Postanak evanđelja u svjetlu znanosti* (1981.) Vrana razmatra osnovna pitanja o postanku i međusobnom odnosu grčkih kanonskih evanđelja. Rezultati njegovih filološko-tekstoloških istraživanja po vlastitoj ocjeni "u oštroj su opreci" s rezultatima većine bibličara kao i s novijom teorijom M. E. Boismarda, prema kojoj se kanonska grčka evanđelja nisu razvila iz aramejskoga praevanđelja nego iz četiriju predevandeoskih dokumenata o kojima međutim nisu poznati ni pismeni ni usmeni tragovi. Vrana tvrdi da sačuvana grčka evanđelja nisu originalna djela nego da su oni prijevodni s predložaka pisanih aramejskim jezikom. Evanđelisti Marko, Luka i Ivan samo su prevoditelji i preradivači evanđelja koja nose njihovo ime, dok je Matej možebitni autor aramejskoga praevanđelja, a iz praevanđelja su se prepisivanjem, mijenjanjem, ispuštanjem i dodavanjem teksta razvili aramejski predlošci grčkih evanđelja.

Vrana je proučavao najstarije hrvatske i bosanske ćirilске isprave: *Kulina bana* iz 1189. (1955., 1962.), *Povaljsku listinu* iz 1250. (1962.), isprave zahumskih vladara iz 11. i 12. stoljeća (1962.) Pisao je o pisarima najstarijih dubrovačkih ćirilskih isprava (1957.).

Proučavao je mlađe hrvatskoglagoljske rukopise. Njegov prvi objavljeni rad (1951.) bavi se glagoljskim *Blagdanarom popa Andrije* iz 1506, zbirkom crkvenih propovijedi na svetačke blagdane koja se u hrvatskoglagoljskoj književnosti rijetko pojavljuje. Priredio je tekst *Blagdanara* u latiničkoj transliteraciji i predao ga za objavljivanje Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti.

Kako je godinama predavao češki jezik i slavensku usporednu gramatiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Josip Vrana napisao je *Gramatiku češkoga jezika* (1962.) i *Uvod u slavensku poredbenu gramatiku* (1965.). Za tisak je priredio (s Radoslavom Katičićem) *Slavensku poredbenu gramatiku* Stjepana Ivšića (1970.) na temelju Ivšićevih pisanih predavanja što ih je držao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od šk. god. 1913./14. Vrana je za tisak priredio i napisao uvod za Ivšićev rad: *Zapreštenije dijavola* (1967.).

Profesor Josip Vrana objavio je u Zagrebu u vlastitoj nakladi tri zbirke pripovijedaka: *Ljubav prema nepoznatoj* (1972., 117 str.); *Zlatni dani djetinjstva* (1976., 119 str.); *Lijepa garderobijerka* (1977., 131 str.).

Sa Staroslavenskim institutom Vrana je ostvario plodnu suradnju. U izdanjima *Slovo* i *Radovi* objavljivao je svoje radove i recenzije drugih radova. U *Slovu* su objavljene recenzije i osvrti na njegove knjige. Za podlogu izdanju *Omišaljškoga evanđelistara* Vrani je služio prijepis što su ga suradnici Staroslavenskoga instituta zajedno s njim sastavili na temelju institutskih fotokopija *Vatikanskoga misala Borg. illir. 4.*

Profesor Josip Vrana posjedovao je neiscrpu radnu energiju i radio je gotovo do posljednjega časa života, koji je ispunio istančanim proučavanjem staroslavenskih rukopisa, prvenstveno tekstova evanđelja. On je svoje zaključke

uvijek potkrepljivao vlastitim tekstološko-jezičnim analizama i činjenicama, pogotovo zato što su njegovi zaključci često "u opreci" s ostalima, kako je sam običavao govoriti. U radu je imao trajnu potporu i razumijevanje vlastite obitelji, koja mu je, poglavito poslije odlaska u mirovinu, pružila sjajne uvjete za rad.

ANICA NAZOR

BIBLIOGRAFIJA ZNANSTVENIH I STRUČNIH
RADOVA JOSIPA VRANE

1951.

1. *Hrvatskoglagojski Blagdanar*, Rad JAZU 285, Zagreb 1951., str. 95-179.

1952.

2. *Dr J. Vajs, Najstariji hrvatskoglagojski misal*, Zagreb 1948. Djela JAZU, knjiga 38. U: *Hrvatsko Kolo* 5/4, Zagreb 1952., str. 242-243.

1955.

3. *Da li je sačuvan original isprave Kulina bana*, Radovi Staroslavenskog instituta 2, Zagreb 1955., str. 5-57.

1956.

4. *O odnosu Miroslavljeva evanđelja prema staroslavenskim evanđelistarima i četveroevanđeljima*, *Slavia* 25/2, Praha 1956., str. 306-312.

1957.

5. *Tko je pisao najstarije dubrovačke ćirilske isprave*, *Slovo* 6 - 8, Zagreb 1957., str. 311-334.
6. *V. Mošin. Makedonsko evanđelje na pop Jovana*. Institut za makedonski jezik, Skopje 1945. U: *Slovo* 6 - 8, Zagreb 1957., str. 372-377.
7. *O tipovima, redakcijama i međusobnom odnosu staroslovenskih evanđelja*, *Evanđelistari*, *Slavia* 26/3, Praha 1957., str. 321-336.

1960.

8. *O tipovima, redakcijama i međusobnom odnosu staroslovenskih evanđelja*, *Četveroevanđelja*, *Slavia* 29/4, Praha 1960., str. 552-571.
9. *Über die glagolitisch-kyrillischen Geheimschriften in der Handschrift Radosavs und in Evangelium von Čajniče*, *Die Welt der Slaven* 5/2, Wiesbaden 1960., str. 143-154.